

NYELV, KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

KÖSZÖNTŐ KÖTET A MAGYAR NYELVŐR ALAPÍTÁSÁNAK 150. ÉVFORDULÓJÁRA

Szerkesztette: Tolcsvai Nagy Gábor, Laczkó Krisztina, Tátrai Szilárd. Magyar Tudományos Akadémia, 2023. 306 lap

A Magyar Nyelvőr második megmentő szerkesztője, Balassa József 1941-ben megírta a Nyelvőr addigi történetét. A Magyar Nyelvőr jelenlegi szerkesztősége 2022-ben négyrészes sorozattal, majd 2022 novemberében külön kötettel (Balázs 2022) emlékezett meg a 150 éves folyóiratról. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvészei egy évvel később külön emlékeztek meg a Magyar Nyelvőr folyóirat megalapításának 150. évfordulójáról. A Tolcsvai Nagy Gábor, Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd által szerkesztett kötet műfaja a tudományban főleg személyiségnek szánt „köszöntőkötet”, amibe tudvalevőleg rendszerint mindenki arról ír, amiről akar. Jelen esetben ugyanez történt. Minden megszólított, felkért szerző hozta-adta a maga témáját, és általában érintetlenül hagyta a köszöntés tárgya, a 150 éves Magyar Nyelvőr, a magyar kultúra és nyelvtudomány talán legfontosabb folyóirata. A Nyelvőrré lényegében pusztán Pethő József és az egyik szerkesztő, Tolcsvai Nagy Gábor reflektált. Előbb tekintsük át a kisebb-nagyobb kitérő tanulmányokat!

Domonkosi Ágnes és Ludányi Zsófia korrektül összefoglalja az utóbbi évtizedek nyelvmenedzselési feladatait, pozíciójuknál fogva kiemelve az MTA Nyelvtudományi Intézetében (jelenleg HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport) folyó nyelvalakító tevékenységet, nem mellőzve az elődök munkájának szinte kötelezővé vált leértékelését: „A létező nyelvhasználati

kézikönyvek (pl. Grétsy–Kovalovszky szerk. [1980–1985]; Grétsy–Kemény 2005) nyelvszemlélete azonban elavult, rendszerezésük és minősítési szempontjaik ellentmondásosak, hiányoznak belőlük a korszerű kutatási eredmények”, amely eredmények természetesen kizárólag a saját csoportjuk eredményei. Egyébként pedig alapvetően fontos és nélkülözhetetlen forrás a két említett könyv.

Laczkó Krisztina a magyar helyesírási szabályzat 190 évvel korábbi létrejötté kapcsán ír a szabályzatok kodifikáló, presztízsalakító szerepéről.

Borbély Anna és Bartha Csilla a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (BUSZI) jelentőségét hangsúlyozza, mivel azon vizsgálatok sorába illeszkedik, amelyek „nagyértékben hozzájárultak a terület magyar nyelvtudományon belüli legitimációjához, valamint a szociolingvisztikai megközelítésekben reprezentálódó funkcionális, társadalmi nyelvszemlélet formálásához”. Kontra Miklós a nyelvi szépség kapcsán az erdélyi, székely beszédmód magyarországi esztétikai megítéléséről értekezik. Korábbi, e témába illeszkedő írása nem a Nyelvőrben, hanem a Magyar Nyelvben jelent meg 1997-ben (Hol beszélnek legszebben és legcsúnyábban magyarul?). Sándor Anna a Nyitra-vidéki nyelvsziget visszaszoruló magyarnyelvűsége kapcsán hangsúlyozza a szlovák nyelvi dominanciát, továbbá felmondja a kötet hangadóinak és a határon túli nyelvi irodák képví-

selőinek a „korszerű” nyelv-művelés-ellenesség kapcsán felhozott leckéjét: „a központi magyar standard kitüntetett helyzete hatással van e nem domináns regiolektus visszaszorulására. Ugyanis a központi magyar standard funkciójának túlhangsúlyozása, nem egyszer erőltetett elsajátíttatása (sic!) a helyi regionális nyelvváltozat stigmatizációjához vezet, mely nem annyira a központi magyar standard elsajátítását segíti elő, sokkal inkább a magyarság rohamos beolvadását gyorsítja fel, hiszen ez a konfliktusoktól sem mentes nyelvi helyzet csökkenti a beszélők nyelvi otthonosságérzetét s ezzel együtt a vernakuláris nyelvváltozatok presztízsét.” Vagyis a Nyitra-vidéki nyelvsziget (és kiterjesztve az összes határon túli magyar) beszélőire óriási hatással van az elnyomó magyarországi nyelv-művelés. Nyilván egyszerűbb és „bátrabb” ezt támadni, mint az államnyelvi nyomást. Péntek János a bevezetőjében megemlíti az induló Magyar Nyelvőrt a „közös haza” folyóirataként, majd az 1990 utáni hazai és határon túli nyelvi helyzet jellemzéseként hozzáteszi, hogy korábban ő is „közös normában” gondolkodott, de később módosult az álláspontja: „túljutottunk az egyetlen norma és egyetlen helyesség feltételezésén, és helyettük többé-kevésbé elfogadottá vált a normalizálás és a helyénvalóság kategóriája. A kétnyelvű régiókban csak ez lehet a nyelvi otthonosság biztosítója, noha – be kell vallanunk – ezt talán legkevésbé az anyanyelv-pedagógiában sikerült érvényesíteni. Mint annak tudomásul vételét is, hogy kétnyelvű környezetben természetesen a nyelvhasználatban gyakori kontaktuselemek, román eredetű szavak és a román hatást mutató szerkezetek. Mint ahogy az is természetes, hogy veszélyeztetett nyelvi helyzetben

a beszélők fontosnak tartják a nyelv »tisztaságát.«” Gondolataira mindig oda kell figyelni, akkor is, ha esetleg nem minden részletkérdésben értünk egyet. Összegzéséből emeljük ki a következőket: „A nyelvalkítás 20. század végi programja párhuzamba állítható a kétszáz évvel korábbiakkal, most pedig – újabb harminc év elteltével – az is megítélhető, milyen mértékben teljesülhettek ezek a célok. A mérleg alapvetően pozitív. Kétségtelen ugyanis, hogy az anyaország és a peremrégiók nyelvváltozatainak viszonyában a szétfejlődést a közeledés, az egységesülés váltotta föl, a beszélők szabad mozgásában és az elektronikus kommunikációban akadálytalanná, határtalanná vált a nyelvhasználat. A szakmának és a nagyközönségnek viszont jórészt tudomásul kellett vennie azt az evidenciát, hogy kétnyelvű régiókban a beszélők is kétnyelvűek, és hogy az ő nyelvváltozatuk eltér az egynyelvűekétől, továbbá azt is, hogy a nyelvváltozatoknak, a dialektusoknak saját normájuk is van, ennél fogva abszolút helyesség sincs, csak helyénvalóság. Ezek elismerése erősíti a beszélők nyelvi öntudatát, otthonosságát. Van azonban egy olyan vészes folyamat, amely éppen 1990 után erősödött föl. Akár nyelven kívülinek is tekinthetnők azt a statisztikai ténytet, hogy mindenütt csökken a magyar anyanyelvűek száma, fogyatkoznak, apadnak a helyi közösségek. Ez azonban közvetlenül érinti magát a nyelvet is, hiszen a nyelv a beszélőkben él.”

A Nyelvőr gyakori szerzője volt Gósy Mária, a jelen kötetben a beszédhangok, szavak időviszonyainak kutatásáról számol be. Hoffmann István az Akadémia és a helynevek kutatásának kapcsolatáról szól; 1918-ig a Nyelvőrben „mintegy 380 hosszabb-rövidebb közlemény látott napvilágot: többnyire magyarázat

nélküli névlisták, de népi névmagyarázatok, a nevekhez kapcsolódó hiedelmek leírása is előkerül némelyik írásban”; most pedig az Akadémia által finanszírozott és a tanulmány írója által szervezett Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) törleszti a magyar tudományosság évszázados adósságát. S. Varga Pál a finnugor nyelvrokonság és a modern magyar nemzettudat kapcsolatát vizsgálja, s megállapítja, hogy a korábbi „eredetközösségi gyökerű” nemzettudat beépült a modern magyar nemzettudatba, a „finnugor nyelvrokonság tana ugyanakkor, amely elválaszthatatlan volt a modern episztémé történetiségétől, transzformizmusától, nem tudott bekerülni ebbe a rendszerbe – sikerült viszont megrendítenie és képviselőit ellenállásra sarkallnia”, melynek következménye, hogy a „hun–magyar és a finnugor rokonság csatájában tehát, a magyar nemzeti tudatot tekintve mindkét fél alulmaradt – nagy úrt hagyva ezzel maga után; azóta vágyteljesítő teorémák jönnek és mennek, hogy ezt az úrt kitöltésék, sok kárt okozva és eleve kudarcra ítélve”, ám lehetséges a diszszonancia feloldása. Gyáni Gábor a magyar nyelv irálytani (írásmodot, stílust illető) tanítását a nemzeti homogenizálás és kulturális nacionalizmus teendői közé helyezi, majd példákat hoz arra, hogy ennek milyen nyoma van a 20. századi népi írásbeliségben. Két néprajzos is úgy köszönti a Nyelvőrt, hogy nem kapcsolódik az ünnepelthez: Kósa László a gyermekcsere és nyelvtanulás szokásáról, Paládi-Kovács Attila a szótörténetnek az anyagi kultúra kutatásában játszott szerepéről ír.

A nyelvinorma-relativizálás párhuzama az irodalomtudományban az egyes számú irodalomtörténet helyett hangsúlyozott többes számú: *A magyar*

irodalom történetei. A nyelvi norma egysége nem tekintendő értéknek, ehhez kapcsolódik az irodalomban a posztmodern stratégiák által rétegzett szövegvilág, „amelyek, ha nem is bírtak/bírnak paradigmáfelforgató erővel, a regionális esztétika hatóköréből kilépve figyelmet és pozíciót vívtak ki a kortárs (össz)magyar irodalomban”, összegzi gondolatait N. Tóth Anikó a kortárs szlovákiai magyar próza „nyelve(i)”-ről szólván, ismételtlen figyelmen kívül hagyva, hogy hol is jelenik meg az írása. Tallián Tibor Kodály és a nyelvészet kapcsolatáról értekeznek – főleg Kodály művei, feljegyzései alapján – anekdotikus és elemző módon, szerencsére nem feledkezik meg a Nyelvőrben 2007-ben közölt, e témába vágó tanulmányról (Dobozi Eszter: Kodály Zoltán nyelvészeti munkái).

Prószéky Gábor a magyar nyelvtechnológia „atyja” jó stílusú és érdekesítő írásában összefoglalja az informatikai technológiák magyar nyelvben megjelenő evolúcióját, és Simonfai László hasonlata nyomán így tekint a jövőbe: „A nyelvvvel foglalkozó írások és előadások kapcsán szokás – a valójában negatív példát modelláló – Bábel képét előhúzni, ám ha a megoldás irányába szeretnének lépni, okosabb egy másik bibliai kép ideidézése: a pünkösdé. Ott mindenki a saját nyelvén hallotta ugyanis ugyanazt az üzenetet.” A digitális szövegek olvasásának pedagógiai vonatkozásait mutatja be Gonda Zsuzsa. Ha eddig nem tudtuk volna, akkor hangsúlyozzuk: „a pedagógusnak rendelkeznie kell alapvető informatikai ismeretekkel, nyomon kell követnie a technikai újításokat, fel kell készítenie a diákjait a különböző szoftverek alkalmazására, és fel kell dolgoznia a technológia hatását a saját szaktárgyára és tudására.”

A 16 kitérő írás után két, a 150 éves

Nyelvőrre valóban reflektáló írásról szövegek, az egyikről részletesebben.

Pethő József a magyar stilsztika fél évszázados eredményeit áttekintve a Szathmári István alapította Stíluskutató csoport tevékenységét emeli ki, majd szorosabban ír a Magyar Nyelvőr kapcsán. Fontos észrevétele, hogy 1971–1975 között 54, míg 2017–2021 között 37 stilsztikai jellegű tanulmány jelent meg a lapban, ami mutatja ugyan a stilsztika visszaszorulását, ám biztónak tartja a kognitív stilsztika mint elméleti alap megszilárdulását: „Bízzunk abban, hogy a magyar stilsztika további útjában, remélt fejlődésében a Magyar Nyelvőrnek is a múltjához, hagyományaihoz méltó szerepe lesz ezután is.”

A kötet egyetlen, valóban a Nyelvőr 150 éves történetét bemutató, elemző írása az egyik szerkesztő, Tolcsvai Nagy Gábor tanulmánya (*A Magyar Nyelvőr 150 éves történetének korszakai. A helyesség értelmezése a programokban*). A szerző csaknem harminc évig (1994–2021) volt a Nyelvőr szerkesztőbizottságának meghatározó tagja. Helyesen állapítja meg, hogy a Nyelvőr többször került bajba, amikor egy-egy emberen múltott a megmentése, például: „1920-ban a *Nyelvőr* nemcsak új felelős szerkesztőt kapott Balassa József személyében, hanem küldetésében szembesülnie kellett a trianoni határmegvonásnak

a magyar nyelvet és a magyar kultúrát súlyosan, létében érintő következményeivel. És biztosítani kellett a Nyelvőr fennmaradásának anyagi alapjait. A Magyar Nyelvőr 1920-ban saját kiadóhivatala gondozásában jelent meg, 1939-től az Országos Néptanulmányi Egyesület hivatalos folyóirata lett. A Nyelvőr a korábbiakhoz képest kis terjedelemben, összevont számokkal tudott megjeleníteni, és ez így is maradt az 1940. évfolyamig, amely két számmal már csupán 60 oldalt tett ki. A Nyelvőr történetében ezután hatévnyi szünet következett, 1946-ig. [...] 1946. évfolyam első füzeté az Országos Néptanulmányi Egyesület hivatalos lapjaként jelent meg...” Nézőpontja: „Olyan megértő és értelmező nézőpont szükséges a történeti folyamatok vázolásához, amely a szándékok és eredmények megnyilvánulását egyrészt általános kulturális és nyelvtudományi keretben képes kezelni, mint ahogy a Nyelvőr szerkesztését általános kulturális és nyelvtudományi elvek határozták meg, bizonyos fokig leválasztva azokat a közvetlen történeti meghatározottságról.” A korszakokat ő is, akárcsak az általa nem idézett Nyelvőr-történetek (Balassa 1941, Balázs 2022) a szerkesztők személye szerint határozza meg; s ezekhez rendel – gondolatébresztő – tudomány- és nyelvelméleti irányzatokat:

A Magyar Nyelvőr első korszaka: Szarvas Gábor szerkesztővel: a szelekciós és kodifikációs standardizáció
Simonyi Zsigmond programja: korpusztervezési döntések
A Magyar Nyelvőr a két világháború között: a nyelvi túlélés ügye
A Magyar Nyelvőr újjászervezése 1946 után: a rendszergrammatikai nyelvművelés megalapozása
A Magyar Nyelvőr Lőrincze Lajos szerkesztésében: a rendszergrammatikai nyelvművelés kidolgozása
A Magyar Nyelvőr az ezredfordulón: a helyesség komplex funkcionális megalapozása

Az utóbbi korszakkal kapcsolatban megállapítja: „A Nyelvőr az elmúlt három évtizedben korszerű, nemzetközi színvonalú folyóirattá alakult Keszler Borbála irányításával. A lap szakmai tematikája szélesebb lett. [...] A magyar nyelv (általában a nyelv) egyre gazdagabb és elmélyültebb ismerete bontakozik ki a *Nyelvőr* hasábjain is. [...] Látszólagos ellentmondásként állapítható meg, hogy a Nyelvőrben csökkent a nyelvi tervezéssel, nyelvműveléssel kapcsolatos közlemények száma az ezredfordulón. A változásnak több oka is van, és ezek az okok nem a Nyelvőr szerkesztési elveiből következnek. A nyelvhelyességi kérdések az ezredforduló európai kulturális irányai miatt eleve háttérbe szorulnak. A nyelvi pluralizmus, vagyis az egy nyelven belüli pluralizmus és az interkulturális hatások által kezdeményezett tanult két- vagy többnyelvűség más szociokulturális közegben jeleníti meg a helyesség kérdését, mint az egy körülhatárolt, rendszerében egységes nyelv ismeretében. A nyelv egyéni és közösségi identitásban játszott szerepe átalakult, az egy nyelven belüli változatok az egyéni és csoportidentitás kifejezőivé és megértő feldolgozóivá alakultak, másnyelvi (főképp angol) kontaktushatásokkal kiegészülve. A Nyelvőr – sok más fórumhoz hasonlóan – ezekről a jelenségekről rendszeresen közöl kutatási eredményeket.” Mivel gondolatai a Magyar Nyelvőr további küldetéséhez is fontos adalékot jelenthetnek, a standarddal kapcsolatos részösszegzését is hosszabban idézem: „Az ezredfordulón a standard szerepe átalakul, körvonalai eltolódnak, továbbá az idegen szavak és grammatikai minták »kölcson«-státust kapnak. A nyelvi

tervezésnek ezt a megváltozott helyzetet fel kell dolgoznia, amennyiben érdemben válaszolni kíván a nyilvánvalóan fölmerülő problémákra. A szükséges válaszokhoz azonban kiterjedt, adatokon alapuló kutatásra van szükség. Az ezredforduló utáni helyzet különös élességgel mutatkozik meg a határon túli magyar közösségek általában a nyelvhez, illetve specifikusan a magyarhoz való viszonyában, nyelvi gyakorlatukban. A nyelvi tervezés, nyelvművelés várható és elvárható fejleményeit a *Magyar Nyelvőr* a szakmai tematikus hagyományaival és nyitott fórumával tudja segíteni. A szokatlanul nagymértékű társadalmi és kulturális változások és a korábban ismeretlen mennyiségű adatok, ismeretek után bizonytalansággal újabb szintézisek formálódnak a helyességről és a nyelvi tervezési szükségletekről is.”

Talán itt érdemes lett volna az öszszefoglalót abbagygnia, de illesztett még egy Kitérő alcímű gondolatsort is az íráshoz, amely nem nélkülözi a tájékoztatlanságot, valamint a már-már kötelező „akadémikusi gögöt”, amelylyel sikerült négy köztiszteletben álló, nemzetközi hírű magyar védnököt, öt külföldi nyelvészt (a nemzetközi tanácsadó testület tagjait), valamint a legtöbb magyarországi egyetemet lefedő 13 magyar nyelvészt megsértenie: „A Magyar Nyelvőr szerkesztése 2022. januárjától méltatlan eljárásban az alapító Magyar Tudományos Akadémiától független intézményhez került. A Magyar Nyelvőr néven 2022-ben megjelent négy folyóiratszám törölte a százötven évnyi szakmai színvonalat és elhívottságot (sic!), megtörte a tudományos folytonosságot. A négy lapszámban 26-ból 15 cikk nem nyelvész, nem szakember tollából szár-

mazik, többek között gépészmérnök, villamosmérnök, közigazgatási szakértő, agrármérnök és rehabilitációs foglalkoztató kíván nyelvi kérdésekben laikus eligazítást adni.”

Pusztán a tények kedvéért: hivatalos sajtónyilvántartás szerint a Magyar Nyelvőr 2019-ben a Magyar Nyelvtudományi Társasághoz került, amely társaság 2020-ban adta át a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának. Azóta nem történt változás a tulajdonos személyében. 2020-tól a lap tulajdonosa változatlan. Ezzel nem is volt probléma (már a nyolcadik szám készült ebben a felállásban és teljes egyetértésben) 2021 őszéig. 2021 őszén a lap szerkesztőbizottsága nyilvános akciót indított a tulajdonos ellen. A tulajdonos ennek hatására döntött a lap átalakításáról.

S hogy miért nem érdemes egy tudományos területen dolgozó embernek elragadtatnia magát? Azért, mert akkor kiderül, hogy mit ér a tudománya. Az MTA Nyelvtudományi Bizottsága 2022-ben levette a tudományos lapok listájáról a Magyar Nyelvőrt. Tolcsvai akadémikus a 2022-es négy lapszám kapcsán „laikus eligazításról” beszél, a független nemzetközi minősítő viszont az új szerkesztőség által gondozott évfolyamok alapján felminősítette lapot.

A Magyar Tudományos Akadémia már kétszer, 1905-ben és 1920-ban cserben hagyta a Nyelvőrt, és harmadszor

is: 2023-tól ismételten nem támogatja; viszont támogatta a jelen, köszöntőnek gondolt kötetet. (Letölthető itt: <https://www.eltereader.hu/kiadvanyok/> https-www-eltereader-hu-media-2023-11-btk-tolcsvai_a-magyar-nyelvor_web-pdf/)

Szakirodalom

Balassa József 1941. *A Magyar Nyelvőr története*. Országos Néptanulmányi Egyesület. Budapest.

Balázs Géza 2022. *A Magyar Nyelvőr viharos története 1872–2022*. MNYKNT–IKU. Budapest. (Jót s jól! IKU-kiskönyvtár 4.) A könyv ingyenesen letölthető az MNYKNT Magyar Nyelvőr honlapján: <https://nyelvor.mnyknt.hu/a-magyar-nyelvor-tortenete/>; valamint az MTA Könyvtár honlapján is: https://real.mtak.hu/154070/1/A_Magyar_Nyelvor_viharos_tortenete-online.pdf

Balázs Géza

egyetemi tanár,

a Magyar Nyelvőr felelős szerkesztője
(2022–)

Színház- és Filmművészeti Egyetem
Doktori Iskola

és Németh Antal Drámaelméleti Intézet
(Budapest)

Partiumi Keresztény Egyetem
Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
(Nagyvárad)

E-mail: balazs.geza@szfe.hu

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>